

УДК 712.3:378.6(477-25+477.85)

ОБ'ЄМНО-ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРИТОРІЙ ГОЛОВНИХ НАВЧАЛЬНИХ КОРПУСІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ УКРАЇНИ “КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ” ТА ЧЕРНІВЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

М.В. Крачковська, *аспірантка**

Національний університет біоресурсів та природокористування України

Висвітлено історію виникнення та розвитку архітектурних ансамблів навчальних корпусів Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут” і Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. Проведено порівняльний аналіз об'ємно-просторової організації їх територій.

Вступ. Взаємозв'язок архітектури навчальних корпусів та насаджень на територіях вищих навчальних закладів створює не лише візуальний простір для тимчасового перебування і рекреації студентів та науково-педагогічних працівників, а й, завдяки художнім і монументальним формам, здійснює активний емоційний та естетичний вплив на них. Такий зв'язок особливо чітко прослідковується на ділянках з навчальними корпусами, що є пам'ятками архітектури, оскільки відвідувачів тут оточує як природне, так і культурно-історичне середовище [8].

Дуже часто архітектурно-історичні пам'ятки є корпусами вищих навчальних закладів. Як показали результати досліджень, у місті Києві 23 навчальні корпуси

10 національних університетів (з 18 існуючих) є матеріалізованою історією країни, об'єктами культурної спадщини і відносяться до різних категорій, зокрема, пам'яток архітектури, містобудування або історії. Така традиція існує не лише в столиці, а й в багатьох інших містах України (Львів, Харків, Одеса, Чернівці, Івано-Франківськ та ін.). Яскравим прикладом такого архітектурного ансамблю є головні корпуси Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут” (НТУУ “КПІ”) і Чернівецького національного університету (ЧНУ) ім. Юрія Федьковича, які мають багаторічну історію та унікальну архітектуру.

Мета дослідження – провести аналіз об'ємно-просторової організації терито-

*Науковий керівник – доктор сільськогосподарських наук Н.О. Олексійченко.

рій головних корпусів НТУУ “КПІ” і ЧНУ ім. Юрія Федьковича.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

- провести ретроспективний аналіз формування і розвитку архітектурних комплексів, які виконують функції головних навчальних корпусів цих університетів та прилеглої до них території;

- визначити планово-просторові та стилеві особливості головних навчальних корпусів;

- провести оцінку композиції насаджень на території головних навчальних корпусів;

- проаналізувати тематичне навантаження структурних елементів об’ємно-просторової організації територій, за допомогою яких розкривається їхня індивідуальність та унікальність.

Методика. Дослідження склалися з двох етапів:

- натурні обстеження, польові маршрутні дослідження, фотофіксація та усне опитування краєзнавців;

- опрацювання літературних джерел та аналіз отриманих даних.

Результати досліджень. Розвиток вищої освіти в Україні відбувався в декілька етапів, тісно пов’язаних з геополітичними та культурними подіями того чи іншого періоду. Активне ж становлення наукових і освітніх закладів вищого рівня, які стали центрами розвитку в різних регіонах українських земель, відбувалися з кінця XVIII і тривали упродовж XIX ст., в результаті чого було створено надійні підвалини для нових кроків у галузі освіти, науки та культури в XX ст. [4]. Так, у 1875 р. наказом імператора Франца Йосифа було створено Чернівецький університет ім. Франца Йосифа, який став п’ятим класичним університетом України в межах її сучасних кордонів на Буковині [7]. Рішення ж про заснування Політехнічного інституту в Києві прийняли в 1896 р. на нараді за уча-

сті професорів Київського університету, представників міської влади, адміністрації Південної залізниці, інженерів та промисловців. Згідно із прийнятим протоколом, навчальний заклад мав бути політехнічним інститутом і складатися з декількох відділів різних спеціальностей, за прикладом політехнікумів у Цюріху, Мюнхені та Відні [3].

У результаті довгої історії свого існування ці вищі навчальні заклади неодноразово змінювали і назви, і статуси, проте і донині вони є одними з провідних центрів розвитку освіти і науки в Україні.

НТУУ “КПІ” знаходиться у Солом’янському районі Києва на території близько 120 га, де розташовуються 26 навчальних корпусів, житлові будинки, гуртожитки, бібліотека, центр культури та мистецтв, спортивний комплекс, парк та сквер.

ЧНУ ім. Юрія Федьковича має 14 навчальних корпусів, 7 гуртожитків, спорткомплекс, дослідне господарство, ботанічний сад, зоологічний, геологічний та етнографічний музеї, бібліотеку, а також мальовничий дендрологічний парк з рідкісними видами рослин. Слід зазначити, що будівлі розташовуються розгалужено в центральній історичній та прицентральній частинах Чернівців.

Центральні корпуси (№ 4, 5 і 6) ЧНУ ім. Юрія Федьковича представлені архітектурним ансамблем колишньої Резиденції митрополитів Буковини і Далмації, побудованим за проектом відомого чеського архітектора Йозефа Главки в 1864–1882 рр. [9]. Аналізуючи особливості ансамблю, дослідники проводять паралелі із старовинним іспанським палацом Алькасар, знаходять елементи романської й візантійської архітектури, а візерунки на дахах з кольорової черепиці ототожнюють з традиційними буковинськими орнаментами. Саме тому Резиденцію часто називають духовним символом Буковини, створеного в результаті симбіозу стилів і культур усіх народів, які

населляли цей регіон. Відповідно до свого першочергового призначення, довгий час в будівлі знаходились аудиторії, бібліотека, спальні теологічного факультету і семінарської церкви, Митрополичий палац, дяківська школа, монастир, музей та фабрика із виготовлення свічок. Після Другої світової війни, сильно пошкоджений вогнем, архітектурний комплекс був переданий Чернівецькому університету під його головний корпус. З 1963 р. колишня Резиденція митрополитів Буковини і Далмації є пам'яткою архітектури національного значення, а з 2011 р. цей архітектурний шедевр увійшов до списку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [9].

Під будівництво комплексу Політехнічного інституту, яке здійснювалося в декілька етапів з 1898 по 1916 рік, було відведено територію площею 38 десятин (41,5 га) між шосейною дорогою та залізницею. Автор проекту – академік

архітектури І.С. Кітнер [3]. Весь комплекс складався з трьох основних груп будівель, розташованих на вершинах двох пагорбів. На лівій було зведено головну будівлю для інженерного, механічного та сільськогосподарського відділень (нині навчальний корпус № 1), на правій – хімічний павільйон, а між ними було розміщено два житлові будинки. Позаду зазначених споруд розташовувались приміщення для худоби, поля для городів та дослідні станції (рис. 1) [6]. Архітектура комплексу була вирішена з використанням мотивів романсько-готичної архітектури та стилю модерн [1].

Незважаючи на те, що на момент створення головні корпуси обох університетів будувались на території різних країн і відрізнялись за функціональним призначенням, вони мають спільні ознаки, головним чином у стилістичних і архітектурно-планувальних рішеннях. Отже, як

Рис. 1. Оригінальний план Політехнічного інституту (арх. І.С. Кітнер, 1897)

зазначено вище, будівлі головних корпусів побудовано зі застосуванням елементів багатьох стилів, тому в їхній архітектурі присутня еkleктика. Спільною особливістю цих університетів є й те, що вони побудовані з використанням так званого “цегляного стилю” при їхньому спорудженні, який розповсюдився у західноєвропейській архітектурі саме в період еkleктики [2].

Окрім того, завдяки чітко спланованим лаконічним композиціям будівель, які формують ускладнені П-подібні абрисы, перед фасадами зазначених навчальних корпусів утворено двори-курдонери [5]. Аналізуючи ландшафтно-просторову організацію цих дворів, встановлено, що на території ЧНУ ім. Юрія Федьковича й сьогодні існує структура, запроєктована ще автором комплексу. Важливий елемент парадного церемоніального двору – алея, що веде від центральних воріт до голов-

ного входу в будівлю університету, і є композиційною віссю (рис. 2, 3). Ця алея не призначена для виконання транзитної функції, а створена для маскування прокладеної під нею складної дренажної системи, яка підтримує оптимальний режим вологості цегляних споруд і захищає їх від руйнування. Саме тому відвідувачам заборонено пересуватися нею з метою запобігання ущільненню верхнього гравійного покриття. Проте раз на рік, в день посвяти першокурсників у студенти, їм дозволяється урочисто пройти алеєю.

Створюючи дренажну систему, головний архітектор запроєктував і насадження вздовж алеї *Robinia pseudoacacia* L., кореневі системи яких повинні були приймати участь у регулюванні рівня вологості повітря й ґрунту. Ця традиція збереглася і донині – екземпляри *Robinia pseudoacacia* ‘*Umbraculifera*’ зростають повздовж всієї алеї (рис. 3). Крім головної алеї, на тери-

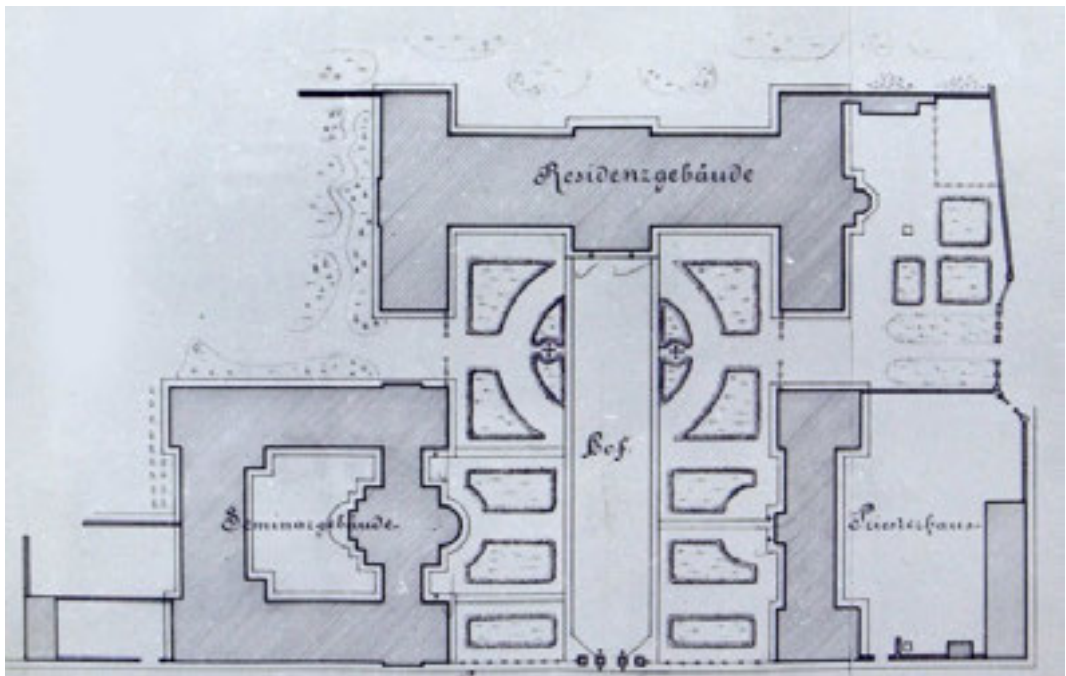

Рис. 2. Генеральний план архітектурного ансамблю Резиденції митрополитів Буковини і Далмації (креслення Й. Главки)

торії прокладено паралельні і перпендикулярні до неї доріжки, які дозволяють відвідувачам найкоротшим шляхом дістатися до кожної споруди комплексу. В результаті перетину цих доріжок, утворено зелені зони, при чому вони різні за розмірами, що пов'язане з асиметричним розташуванням входів у бокові будівлі комплексу (див. рис. 2). На кожній з цих ділянок сформовано партери, які доповнені бордюрами із *Buxus sempervirens* L. Партери, розташовані безпосередньо біля головного входу в будівлю, – набірно-орнаментальні. Вони мають симетричне планування, а центр акцентовано високими кованими ліхтарями на бетонних основах, навколо яких висаджено однорічні та багаторічні трав'янисті рослини (*Ageratum houstonianum* Mill., *Stachys byzantina* K.Koch & Scheele, *Hosta fortunei* (Baker) Bailey, *Tagetes erecta* L.), які за кольоровою гамою та схемою посадки перекликаються з багатоколірними геометричними візерунками на даху архітектурного комплексу (рис. 4). Крім того, тут висаджено екземпляри *Yucca filamentosa* L. та *Rosa × hybrida*. Інші партери є газонними, проте на деяких з них висаджено декоративні дерева та кущі: *Thuja occidentalis* L., *Magnolia kobus* D.C., *Berberis thunbergii* 'Atropurpurea'. Окрім двору в центральній частині, на території є двір семінарської церкви, проте він не вирізняється яскравим озелененням: на його території зростає декілька екземплярів *Tilia cordata* Mill., а газонний покрив практично відсутній, що пояснюється високим рівнем відвідування храму.

Двори-курдонери перед навчальними корпусами № 1 та 4 НТУУ "КПІ" до другої половини ХХ ст. мали спрощену планувальну структуру – через всю їх територію пролягало по одній дугоподібній доріжці. Нині ж по центру прокладено алеї, перпендикулярні до головної дороги, що відокремлює кампус від парку, а з двох

Рис. 3. Головна алея на території ЧНУ ім. Юрія Федьковича (фото 2014 р.)

боків збережено дугоподібні доріжки. Таким чином, на території кожного з цих дворів є три композиційні вісі, які спрямовують відвідувачів до головних входів домініант – навчальних корпусів. Варто зауважити, що на фасадній лінії навчального корпусу № 4 є ще один двір, утворений у результаті прибудови частини будівлі в 1920–1930 рр., проте його територія виконує функції автопарковки, що пояснює спрощеність структури.

Рис. 4. Набірно-орнаментальний партер (фото 2014 р.)

Аналізуючи особливості озеленення, встановлено, що тут переважають, як і на території двору-курдонеру головних корпусів ЧНУ ім. Юрія Федьковича, площі з газонним покриттям, однак повністю відсутнє квітникове оформлення. В насадженнях немає регулярності, натомість усі дерева (*Thuja occidentalis* L., *Picea abies* (L.) Н. Karst., *Salix alba* L., *Quercus rubra* L., *Phellodendron amurense* Rupr., *Aesculus hippocastanum* L. та ін.) та кущі (*Juniperus sabina* L., *Syringa vulgaris* L., *Syringa × persica* L., *Cotinus coggygria* Scop. та ін) висаджено в довільному порядку. З архівних джерел відомо, що більшу частину цих насаджень сформовано в 60-ті роки ХХ ст., а в пострадянські часи, коли проводилась реконструкція територій, вони були не тільки збережені, а й доповнені іншими декоративними рослинами.

При оцінці об'ємно-просторової організації територій різного функціонального призначення доцільним є аналіз тематичного навантаження, яке, завдяки певним елементам, підкреслює її унікальність та розкриває ідейну спрямованість. До таких можуть належати як будівлі, так і складові оточуючого їх середовища (рельєф, насадження, малі архітектурні форми тощо). Як вже зазначалось, головні навчальні корпуси дослідних універси-

тетів здавна є символами наукових і культурних осередків Києва і Чернівців і, відповідно, самих університетів. Прилегла територія також наповнена символічними назвами та елементами – вулиці, що ведуть до центральних корпусів ЧНУ ім. Юрія Федьковича мають назви «Й. Главки», «Університетська», а неподалік корпусів розташовано сквер, де встановлено пам'ятник Й. Главці. Щодо НТУУ «КПІ», то поряд розташовано станцію метро «Політехнічний інститут», а через територію пролягає вулиця Політехнічна.

Слід зауважити, що монументальні споруди на досліджених територіях є тематичними елементами, образно та ідейно пов'язаними з історією та профілем університетів. Так, на території НТУУ «КПІ» встановлено пам'ятники видатним вченим, які зробили значний внесок у розвиток науково-дослідної діяльності університету упродовж його існування та науки в цілому: В.Л. Кирпичову, С.П. Корольову, Л.В. Люльєву, В.М. Челомею та ін. Більшість пам'ятників однотипні – на вимощених червоними полірованими гранітними плитами майданчиках встановлено погруддя діячів науки. Однак від них відрізняються пам'ятник Є.О. Патону, встановлений на тильній стороні навчального корпусу №1 і, через перепад рельєфу, вмонтований у гра-

Рис. 5. Пам'ятник Є.О. Патону (фото 2014 р.)

Рис. 6. Постамент Д.І. Менделєєву (фото 2014 р.)

нітний парапет, що виступає продовженням постаменту (рис. 5) та пам'ятник Д.І. Менделєєву перед входом у корпус № 4. Останній поєднує в одній композиції бронзову скульптуру вченого та дві горизонтальні стели, на одній з яких вигравірувано таблицю хімічних елементів (рис. 6).

На території вищих навчальних закладів доцільним є створення арт-об'єктів (скульптур, пам'ятників тощо), які в образному аспекті нагадують студентам про цінність науки як складного багатовимірного соціального явища і є наочним стимулом для подальшого навчання. Вдалим прикладом такої інсталяції є, розташована за навчальним корпусом № 1 НТУУ «КПІ», дерев'яна скульптура «Сходи пізнання», що має вигляд стосу книг, на якій лежить магістерська шапочка. Сама назва скульптури розкриває її символічність, адже наука дозволяє людині долати межі між звіданим та незвіданим і збільшує її можливості у досягненні нових вершин.

Щодо території головних корпусів ЧНУ ім. Юрія Федьковича, то в її парадній частині, окрім лав та ліхтарів, відсутні будь-які інші садово-паркові споруди та обладнання. Однак така ситуація спостерігалася не завжди, адже з архівних фото минулих століть відомо, що на партерах двору-курдонеру було встановлено паркові вази, в які у весняно-літній період висаджували *Agave tequilana* F.A.C.Weber. Нині такі вази розташовані на території дендропарку університету. На задньому ж дворі навчальних корпусів встановлено пам'ятник Йозефу Главці (рис. 7), а по дві сторони від нього – два басейни з фонтанами. Загалом, усі монументальні споруди на територіях університетів є акцентами композицій просторів, які урізноманітнюють загальну картину і фокусують увагу глядачів, оскільки їм відведено парадні місця на об'єктах.

Садово-паркове обладнання загального користування на обох територіях відповідає загальній композиції та стилістично

Рис. 7. Пам'ятник Й. Главці (фото 2014 р.)

поєднане з архітектурою навчальних корпусів – сміттезбірники та ліхтарі ковані й пофарбовані чорною фарбою, а лави бетонні (на території ЧНУ ім. Юрія Федьковича) та ковані з дерев'яним сидінням натурального кольору (на території НТУУ «КПІ»).

Ще однією спільною особливістю в планувальних структурах територій обох університетів є наявність паркових насаджень – на території НТУУ «КПІ» парк було закладено перед щойно побудованими навчальними корпусами № 1 і 4, а на території архітектурного ансамблю ЧНУ ім. Юрія Федьковича дендропарк сплановано одночасно із основним будівництвом позаду будівлі. Площі територій складають 12 і 5 га відповідно.

Висновки

Генеральний план Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича, колишньої Резиденції митрополитів Буковини і Далмації, як на етапі створення, так і понині, містить чотири зони – палацову, семінарську, паркову і господарську, що забезпечує повноцінне функціонування комплексу в автономному режимі. Територія Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» збільшувалася пропорційно з розвитком його навчально-наукової діяльності.

В об'ємно-просторовій організації територій головних навчальних корпусів університетів, як і в архітектурі будівель, поєднано елементи декількох стилів садово-паркового мистецтва: бароко, класицизм, елементи садів Відродження та пейзажних парків Європи XVIII–XIX ст.

Ділянки навколо головних навчальних корпусів університетів характеризуються насиченістю образно-ідейних елементів, що індивідуалізує та вирізняє їх на тлі загального благоустрою міст. Прилегла до університетів територія міст теж наповнена символічними елементами.

Література

1. Звід пам'яток історії та культури України: Енциклопедичне видання. – К.: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2004. - Кн. 1, ч. 2. – 632 с.
2. Історія української архітектури / Ю.С. Асеев, В.В. Вечерський, О.М. Годованюк та ін. / За ред. В.І. Тимофійка. – К.: Техніка, 2003. – 472 с.
3. Нарис історії: Київський Політехнічний інститут / Беляков Г.Ф., Василенко Є.С., Вілков М.В. та ін. / Гол. ред. М.З. Згуровський. – К.: “Наукова думка”, 1995. – 320 с.
4. Козацька І.В. Історія зародження вищої освіти в Україні // Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. – 2010. – Вип. 3. – 65–70 с.
5. Ландшафтний дизайн: словарь терминов / Под. общ. ред. А.П. Вергунова. – М.: МАРХИ, 2001. – 120 с.
6. Лиховодов В.І., Любомирова А.Л., Лиховодова О.В. КПП. Перше століття: Іст. огляд. – К.: Такі справи, 2007. – 384 с.
7. Масальський В., Димиденко Г. Класичні університети України: історія походження та зміст терміна // Схід. – 2010. – Вип. № 7 (107). – С. 105–110.
8. Проектирование и строительство высших учебных заведений / Гл. ред. А. А. Потокин. – М.: Высш. школа, 1982. - Вип. 12 – 88 с.
9. Марусик Т. Резиденція митрополитів Буковини і Далмації. – Чернівці: Книги – XXI, 2011. – 31 с.

АННОТАЦІЯ

Крачковская М.В. Объемно-пространственная организация территорий главных учебных корпусов Национального технического университета Украины «Киевский политехнический институт» и Черновицкого национального университета им. Юрия Федьковича // Биоресурсы и природопользование. – 2015. – 7, № 5–6. – С. 37–44.

Изложена история возникновения и развития архитектурных ансамблей учебных корпусов Национального технического университета Украины "Киевский политехнический институт" и Черновицкого национального университета им. Юрия Федьковича. Проведен сравнительный анализ объемно-пространственной организации их территорий.

SUMMARY

M. Krachkovska Three-dimensional organization of National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» and Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University main academic buildings territories // Biological Resources and Nature Management. -2015. – 7, № 5–6. – P. 37–44.

The article deals with the occurrence and development history of National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» and Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University main academic buildings architectural ensembles. The comparative analysis of three-dimensional organization of their territories.